

Historia della pomologia

Autor(en): **Berther, Tumaisch G.**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Il glogn : calender dil pievel : annalas per historia, litteratura e cultura romontscha**

Band (Jahr): **3 (1929)**

PDF erstellt am: **23.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881343>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Historia della pomologia.

(Tumaisch G. Berther, plevon.)

La cultivaziun de puma ei gest aschi veglia sco la cultivaziun della tiara, sco l'agricultura. Aschilunsch sco la historia humana tonscha e veglias venerablas perdetgas dil temps vargau san dar sclariment, vegn quella pretensiun confirmada. La s. Scartira raquenta a nus dal curtin de puma el paradis. Gia Noe encunascava la cultivaziun della vegna, schegie buca la forza dil vin.

Igl Orient cun siu clima extra migeivel ei la patria de nossas finas sorts de puma e cheu stat era la tgina della pomologia. Quindischtschien onns avon la naschientscha de N. J. Chr. s'ocupav'ins leu, tenor notizias dil pli vegl historicher dils pievels cun la pomologia. Agl emprem legislatur dil pievel dils Israelits, a Moses, in um cun clar e recent giudezi, havein nus d'engraziar per las empremas leschas ed ordinaziuns sur la pomologia, ch'el ha dau a siu pievel. Nus savein perquei era considerar el sco emprem scribent sur pomologia. Aschia di el per ex. el 19 cap. dil 3 cudisch, vers 23—25: „Tier la plontaziun dueien las plontas vegnir tagliadas, silsunter schau crescher ellas numdisturbadamein 3 onns, el 4avel onn astga vegnir priu giu negins fretgs e pér el 5avel onn eis ei lubiu de guder ils fretgs.“

Ils descendents dils vegls Hebräers cultivavan la puma diligentamein e, favori dalla migeivla e fritgeivla natira della tiara, steva la pomologia egl Orient en gronda fluriziun. Ils Romans han enflau quella, cur ch'els han per ex. occupau la Syria, aunc en la pli aulta svilupaziun. Il menader Lucullus ha purtau ord quella tiara ell'Italia las apricosas, tchereschas ed ils persics.

Las empremas novas, d'ina razionala pomologia dattan a nus ils Phöniziers e Persers. En conseguenza dellas relaziuns mercantilas cull'Asia-pintga han ils vegls Romans purtau noblas sorts de puma en lur patria. Dals erudits grecs ei buca mo cultivaziun e scienza vegnida purtada a Roma, mobein era la pomologia. Il migeivel clima dell'Italia ha favoriu la cultivaziun dellas plontas, aschia ch'ei deva, tenor la historia, magnifics curtins. Differents perderts Romans han scret sur l'agricultura. Dal renomau medi Hippocrates, che viveva 500 onns avon Christus, vegn ei detg, ch'el hagi inventau igl art d'ocular. Era eis ei vegniu relaschau dals sabis legislatur d'Athen, Draco e Solon, per schurmetg della cultura d'orts e pumera, rigurusas leschas, che smanatschavan perfin cun la mort per enguladetschs de pumma e fretgs ord ils orts.

Cun l'extensiun dil reginavel roman ei era la pomologia seresada, igl emprem en Gallia. Marcus Brutus, guvernatur della Gallia (57 avon Chr.) ha menau en la cultivaziun de puma. L'invasiun dils Romans en tiara tudestga ha effectuai,

ch'els han cultivau leu bia plontas de nobels fretgs. Gia entuorn igl onn 300 suenter Chr. anflein nus ellas contradas dil Rein bials curtins, Entras las invasiuns de truppas jastras ei persesez vegniu devastau bia, mo tonaton buca tut, Aschigleiti sco in pievel tschaffava stabel domicil, semussava era il gargiament u basegns per pomologia. Aschia legin nus dal retg dils Goths, Teodorich, ch'el sez hagi cultivau cun sias feglias ses orts e curtins.

Ei astga buca vegnir emblidau, che la fundaziun de claustras seigi sefatga fetg meriteivla per l'agricultura. Entras talas fundaziuns ein bia desierts e nun-fritgeivels tocs tiara vegni midai ellas pli fritgeivlas contradas. Gest allas claustras havein nus particularmein d'engraziar il manteniment e la cultura de quellas differentas sorts puma, ch'ei igl emprem vegnidas impurtadas dals Grecs e Romans en Gallia e Germania. Bunamein mintga claustra veva siu agen terren u curtin de plontas. Aschia han ils Benedictins e Cisterciens fundau exemplaricas staziuns de tals terrens per plontas. Talas prestaziuns han giu gronda influenza sil con-tuorn d'ina claustra.

Entuorn igl onn 849 ha in pader, Walofried Strabo, scret gl'emprem cudisch tudestg sur la cultivaziun d'orts e fundau ella claustra de Reichenau in jert botanic, enten il qual la pomologia occupava ina dellas empremas plazzas.

Igl imperatur Carli il Grond (768—814) ha schau drizar en sin ses beins privats erras de plontas e dau atgnas instrucziuns sur il plantar en plontas. Era ses successurs han protegiu la pomologia entras leschas, las qualas castigavan rigurusamein ils violaders de plontas. Cheutras ei l'agricultura traso vegnida promovida pli e pli. Deplorablamein han ils temps dell'ujara de 30 onns effectuu che la pomologia ei ida anavos. Ils temps de pasch han silsuenter puspei dau nova veta. In special meret per la pomologia ha Friederich Guglielm (1640—1688), duca de Brandenburg acquistau. El ha ordinau, che mintga lètg giuvna stoppi trer si ed enfarlar 6 plontas giuvnas. All'entschatta dil 18 avel tschentaner ha Carli Eugen, duca de Württemberg (1737) sedau gronda premura e stenta per la cultivaziun della vegna e della pumera. En quei temps steva la Frontscha sur tuttas autras tiaras ariguard rihezia de fritgeivla pumera. Quintiny, premhortulan de Ludvig XIV, ei staus igl emprem, che ha tratg plontas formadas e mussau de tagliar quellas reguladamein. La renomada Karthausa sper Paris ha tratg si e vendiu en autras contradas el termin de 77 onus (1722—1799) varga 20 milliuns plontas enfarladas. La Frontscha ei adina progressada stupent en quella cultura.

La historia della pomologia svizzera va anavos entochen sil temps dils Helvets, ils quals encunaschevan gie „Feldapfel“ e „Knorpskirschen“. Entras ils Romans ein meglieras sorts puma vegnidas impurtadas en Helvezia e probabel era gia igl inschin d'enfarlar. In anter progress ha la pomologia fatg dal temps dils Allemans, Ostgoths, Burgunders e Franks. Igl enfarlar capev'ins de quei temps fetg bein ed ei vegneva gia cultivau differentas sorts de nobla puma. Plinavon existevan rigurusas leschas encunter violaziun de plontas e fretgs. Per pumera e curtins stueva vegnir pagau ina certa taglia. Dagl 8—14 avel tschentaner ha principalmein la cultivaziun d'orts survegniu ina pli gronda svilupaziun. Il stat ha defendiu la promoziun della pomologia cun rigurusas leschas, che castigian

ils delinquents de puma cun rigurus e grevs castitgs, sco per ex. cun tagliar giu il maun ect. Els suandonts tschentanners ei la cultivaziun de puma s'extendida en las parts favoreivlas de nossa tiara grondiusamein, schegie ch'ei deva de temps en temps retenidas recummandond la cultivaziun de puma dapertut, senza intercurir las relaziuns pli datier, era en contradas buca adatadas. Perquei vegn ei avon, ch'ins anfla cronicas sur pomologia en contradas, nua ch'ins anfla ozildi absoluta-mein negins fastigs de quella pli.

Tenor il hodiern stan della pomologia svizzera ei particularmein la planira septentrionala dellas alps, nua che nus anflein fetg favoreivlas condiziuns per la cultura de puma. De punctuar ei la gronda stabilitad della raccolta visavi quella d'autras tiaras. Bunamein nigliu anflein nus aschi frestgas e cuzeivlas plontas, sco en la sura numnada part della Svizzera. Fertion ch'ei regia el Ct. Thurgau ed els cantuns septentrionals pli bia puma de must, anflein nus ella Surselva dil Ct. S. Gagl, sco era el Ct. Grischun las meglieras situaziuns per puma fina. Sur la hodierna svilupaziun della pomologia en la Svizzera dat sequenta tabella ina survista.

	Meiles	Perers	Primes e Ploghes	Tscher-schers	Nughers	Plontas en curtins
Turitg	727 880	564 574	164 213	106 353	24 958	97 647
Berna	1 170 439	385 738	434 193	624 566	78 604	81 544
Lucerna	372 876	443 900	164 000	212 800	31 000	75 700
Uri	23 000	31 000	27 000	12 000	12 000	7 000
Sviz	17 363	34 000	5 700	5 100	1 100	1 900
Nidwalden	17 078	41 515	14 533	11 937	15 882	295
Obwalden	24 770	34 715	63 267	14 619	14 745	6 598
Glaruna	24 277	15 220	5 837	7 814	3 565	13 786
Zug	95 334	56 900	31 200	27 990	6 100	9 900
Friburg	152 970	91 300	50 050	44 800	9 800	15 900
Solothurn	257 942	154 000	84 500	75 500	16 600	26 900
Basilea-marcau	17 242	10 300	5 650	5 050	1 100	1 800
Basilea-campagna	178 320	62 474	121 225	169 916	14 232	8 394
Appenzell dado	45 000	65 000	10 000	8 000	500	10 000
Appenzell dadens	6 000	6 500	1 500	500	300	2 000
Schaffusa	76 840	35 520	86 926	36 213	6 800	8 145
S. Gagl	550 994	443 408	121 724	71 757	38 211	82 672
Grischun	300 000	200 000	110 000	10 000	20 000	30 000
Aargau	531 594	300 000	150 000	130 000	30 000	30 093
Thurgau	488 089	318 267	118 728	28 763	14 922	100 000
Tessin	200 000	100 000	100 000	75 000	25 000	50 000
Vad	461 448	300 000	150 000	135 000	30 000	50 000
Valleis	47 659	34 400	18 900	16 900	3 700	6 000
Neuenburg	88 000	52 600	28 800	25 800	5 600	9 200
Genevra	74 100	44 300	24 300	21 700	4 700	7 700
	5 959 215	3 815 631	2 092 246	1 967 988	409 419	733 174
Frances	23 837 000	16 216 000	3 620 000	9 250 000	1 388 000	939 000
Total frances	55 000 000					

Per la cultivaziun e promoziun della pomologia ella Svizzeria ein particularmeim officiers svizzers, che survevan en Frontscha sefatgs meriteivels. Sper la biala pensiun purtavan els era noblas e bunas plontas en lur patria. Aschia anflan ins aunc en curtins de veglias famiglias noblas, veglias qualitäts de puma, las qualas stattan tuttavia buc anavos en buontad allas novas sorts. (In manuscret sur talas plontas ed enfiarlas en in curtin a Trun, sesanfla en mes mauns.) Pli tard ston ins constattar en Germania sco era en Svizzeria in digren. Els davos decennis semuossa puspei ina viva rivalitad, aschia che la Germania ei ussa bunameim suren alla Frontscha; particularmeim sedistingua Württemberg en tras grondius progress ella pomologia. Era ella Svizzeria entscheivan ins a ver en tgei enorms avantatgs la pomologia savess purtar all'agricultura. La statistica di bein, ch'ei vegni exportau ina gronda quantidad puma verda; mo la quantidad de puma turrada ed autra che vegn impurtada ei era fetg gronda. Igl onn 1901 per ex. ei vegniu exportau 126 303 Kg. e vegniu impurtau 139 694 Kg.

Import ed Export

Onn	Importau	Francs	Exportau	Francs
1902	86954 DZ	2 687 748	563 284	6 684 250
1903	77 991	2 375 606	236 864	4 114 781
1904	125 696	4 582 876	371 421	3 303 233
1905	124 007	3 911 181	158 207	2 903 593
1906	100 936	3 568 931	764 518	8 805 044
1907	182 942	5 949 348	290 268	4 626 085
1908	144 588	4 404 676	752 297	5 832 382
1909	197 683	6 161 862	420 472	4 783 517
1910	120 208	4 020 917	418 553	5 225 250
1911	268 467	9 290 439	101 439	1 833 048

Ha la pumera en nossas contradas era buca quella gronda muntada, sco garnezi, pavel e truffels, sche astga la raccolta de nossa pumera tuttavia buca vegnir ignorada. Péra e meila dattan a nus malada, peratosta e schnetlas; tschereschas, plogas e zvescas ein stupentas de torrer pella casa e per vender e dattan dasperas in stupent vinars. Era han quellas sorts de puma ina gronda valeta sco vivonda, seigi ella verda ni tosta. Ord las nuschs e nitscholas vegn ei preparau in precius ieli ed ein schiglioc artechels encuretgs. Il lenn della pli part pumera ei fetg tschercaus.

Ils fretgs dellas plontas ein ina sanadeivla, fetg emperneivla e buca cara spisa per giuven e vegl. Gia il pign affon stenda ora cun legherment sia manutta per mintga pum, ch'ins vul dar ad el. Ei quei buca in'enzenna della natira, che di, che quei regal de Diu era cheu per la svilupaziun della veta humana? — Igl ei mussau si scientificamein, che puma frestga e madira promovien il tuchegiar e la circulaziun dil saung e ch'il guder' puma cun regla atribueschi fetg bia per nossa sanadad.

La cultivaziun dellas plontas ei era ina dellas pli emperneivlas, sanadeivlas e rendeivlas occupaziuns della natira e da questa vesta, mai vegnir recummandada avunda. Con pauc garegia in pumer en comperaziun cun autras culturas! Ei in curtin cultivaus inaga, sche spenda el a pliras generaziuns la benedicziun de sia raccolta cun fetg pintga bregia.

La cultivaziun dellas plontas porta al pur ed al mistergner aunc auters avantatgs. La plontaziun de pumera ha gronda influenza sin las relaziuns climaticas. L' Janetga e recenta scumiada della temperatura svanescha plaun e plaun e vegn bia pli migeivla, il quantum de humiditad en l'aria crescha, quei tut promova fetg favoreivlamein la vegetaziun dellas autras culturas ed atribuescha zun bia per il beinstar dils habitonts d'ina contrada. Ultra de quei porscha in curtin ed autras plontaziuns ad ina contrada ni vitg ina carina ed emparneivla fatscha. Ei dat aunc aschi bia loghens ed encardens, nua ch'in pumer savess vegnir pluntaus e purtass sper igl ornament era grond nez pecuniar.

En contradas cun reha puma e nua ch'ils fretgs vegnan era duvrai per far vin e malada, ei la malada era en casa dil mistergner e pur pign. Leu ei la glieut bia pli tempronta e pli luvrusa, ch'en contradas, nua ch'il vinars regia.

Il continuau digren della cultivaziun della vegna resp. producziun de vin, la continuada tscherca per biala e buna puma e particularmein la leva cultivaziun della puma, duess stimular tier premura e tschaffen per la pomologia. En risguard social, astgass ei vegnir demussau per la pomologia cultivada razionalmein, da vart il stan puril, dal mistergner e luvrer bia pli gronda atenziun, che quei ch'igl ei daventau entochen ussa.

Cun cultivar razionalmein la pomologia savess bein enqual giuven e giuvna vegnir tenius a casa sia, essend che tals savessen cun paucas hectaras terren senza grond agid jester, anflar ina existencia fetg favoreivla. Las expensas, che quels giuvens figessen fussen per avantatg della vischnaunca, essend ch'ina tala plontaziun fuss in ornament per quella e cun la carschientscha ed augmentaziun de quella cultura, augmentassen els era la beinstonza e la valeta dils praus. La scola, e cunzun la scola agricolana duess en quei grau ir ardavon cun in bien exempel e drizar en curtins u Orts nua che la pomologia vigness cultivada, aschia che quella cultura savess purtar oreifers buns survetschs a nossas vischnauncas.

Ultra de vin e malada anflan ils fretgs aunc in'otra applicaziun, che ha ozildi fetg gronda muntada. Els vegnan applicai tier differentas conservas, mels schelai (gelee), ch'ei fetg tschercai e portan ina rentabla entrada.

Sper il nez material, meretta era la benefizenta influenza della pomologia sil carstgaun generala atenziun en risguard etic e fisic.

